

Teksten laten spreken

Inzichten uit het literatuuronderwijs met het oog op de bijbeldidactiek¹

FIANNE DE WITH

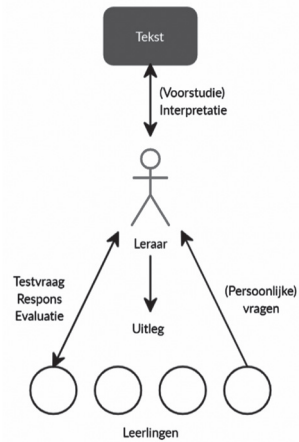
Bijbelteksten en -verhalen zijn prachtige bronnen om met leerlingen in gesprek te gaan over allerlei levensbeschouwelijke thema's. Ze hebben mensen, gemeenschappen en tradities gevormd, maar kunnen ook een inspirerende rol spelen in de eigen levensbeschouwelijke ontwikkeling. Maar hoe lees je zulke teksten op een zinvolle manier met leerlingen die nauwelijks gewend zijn aandachtig met teksten om te gaan? Bijbelteksten staat over het algemeen ver af van hun leven. Onbekendheid of juist overbekendheid met de Bijbel kan in de weg zitten. Omdat ook docenten uit het literatuuronderwijs te maken hebben met weerstanden om leerlingen met teksten te leren omgaan is het interessant om te leren van hun inzichten. Dit artikel biedt op basis van mijn onderzoek hiernaar handreikingen om een vormende bijdrage te leveren aan de hermeneutische competentie van leerlingen in het GL-onderwijs.

Met 'hermeneutische competentie' doel ik op de vaardigheid om op een verantwoorde en betekenisvolle manier in gesprek te zijn met (bijbel)teksten (Swetselaar & Visser, 2011). Hiertoe behoren dus naast vaardigheden om teksten te interpreteren dus ook houdingsaspecten van persoonlijke betrokkenheid en inbreng van de leerling, ontvankelijkheid én actief en kritisch denken. Het doel hiervan is tweeledig (Nagel-Herweijer & Visser-Vogel, 2017). Enerzijds gaat om het om religieuze en culturele geletterdheid, om inwijding in de bijbelse en joods-christelijke traditie. Anderzijds bieden de teksten en verhalen ook oriëntatie voor de eigen ontwikkeling, een ruimte om het leven en de wereld op een nieuwe manier te verstaan en in te gaan. In mijn onderzoek ben ik nagegaan hoe discussies rond teksten in de klas hieraan bij kunnen dragen.

1 Dit artikel is gebaseerd op het afstudeeronderzoek dat Fianne de With deed in het kader van de afronding van haar masteropleiding Onderwijs & Innovatie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, onder begeleiding van prof. dr. Gerdien Bertram-Troost

Teksten inbrengen in de klas

In de literatuur worden drie benaderingen onderscheiden van hoe teksten in de klas kunnen worden ingebracht (Aukerman, 2013). Ik bespreek deze kort, waarna de praktische handreikingen die eruit voortkomen volgen. De eerste is de comprehension-as-outcome benadering. In deze benadering geeft de docent uitleg over de tekst. Dit wordt geëvalueerd door vragen met een voorgegeven antwoord (zie figuur 1). Zowel in de het literatuuronderwijs als in GL-lessen is dit veruit de meest voorkomende manier om teksten aan de orde te stellen (Nagel-Herweijer & Visser-Vogel, 2017). De GL-docent neemt vooral de rol van specialist aan. Maar de beperking is wel dat leerlingen op deze manier niet zelf leren lezen en interpreteren.

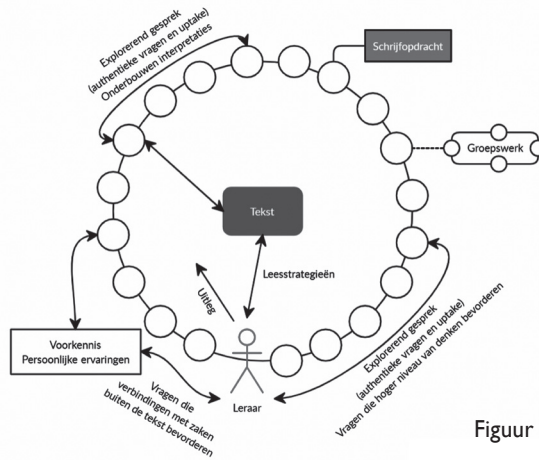
Figuur 1

De tweede benadering van teksten wordt comprehension-as-procedure genoemd. Hierbij worden leerlingen strategieën aangeleerd om teksten te lezen. In het GL-onderwijs kan gedacht worden aan exegetische strategieën. Hoewel zinvol om teksten op een diepere manier te verstaan, is het gevaar dat dit een technische aanpak blijft waarbij de brug van de tekst naar het leven en de wereld van leerlingen moeilijk is.

Er is een derde aanpak die hierbij helpt, de comprehension-as-sensemaking benadering. Hier ligt de nadruk niet op de (juiste) uitkomst, maar op het proces. De docent staat als het ware niet meer tussen de tekst en de leerlingen in, maar faciliteert de dialoog tussen de tekst en de leerlingen (zie figuur 2). Hierbij is hij of zij er niet (primair) op gericht een bepaalde interpretatie over te dragen, maar wel op 'leren lezen' en dat er iets 'gebeurt' in deze ontmoeting en dat de tekst zelf een impact heeft die hij of zij misschien niet eens voorzien had. Een ander uitgangspunt in deze benadering is dat dit in gezamenlijkheid gebeurt – leerlingen hebben elkaar daar dus ook bij nodig. In het proces hebben ook uitleg en de toepassing van leesstrategieën (de eerste twee benaderingen) een rol. Deze dienen om leerlingen te helpen hun interpretaties te ontwikkelen en kritisch te herzien. Deze benadering biedt potentieel voor het GL-onderwijs. Ze helpt de verbinding te leggen tussen tekst, traditie, de wereld en het leven. Daarnaast draagt ze niet alleen bij aan de hermeneutische competentie, maar ook aan de dialogische competentie van leerlingen.

Handreikingen

Door middel van een review van empirisch onderzoek ben ik nagegaan welke pedagogische en didactische elementen bijdragen aan de vorming van de hermeneutische competentie van leerlingen. In het tweede deel van dit artikel deel ik een aantal uitkomsten, die tevens handreikingen bieden bij het gesprek rond (bijbel)teksten in de klas.

Figuur 2

Explorend gesprek

Startpunt van een zinvolle discussie rond teksten is het explorend gesprek. Hierbij gaat het om ruimte waarin leerlingen hun ideeën over de tekst verwoorden en nieuwe betekenissen onderzoeken. Dit kan een docent op verschillende manieren stimuleren. Het startpunt kan bijvoorbeeld genomen worden in wat bij leerlingen vervreemdend overkomt bij het lezen van de tekst. Ook blijkt het te helpen om gesprek op gang te brengen als de docent zich in de voorbereiding afvraagt welke vragen leerlingen bij de tekst zullen hebben, met welk karakter of thema ze zich het meest zullen identificeren, in plaats van wat de docent wil dat ze ontdekken. Een andere manier om explorend gesprek te bevorderen is door het voordoen van leesprocessen waarvan de docent wil dat leerlingen die overnemen. Vanuit het literatuuronderwijs komen er verschillende strategieën naar voren (zie kader).

Cognitieve leesprocessen:

- Voorspellingen maken
 - Opmerken waar je het niet kunt volgen
 - Verklaringen geven voor betekenissen van woorden en verwarrende stukjes tekst
 - Regelmatig stukjes samenvatten
- #### Affectieve leesprocessen:
- Visualiseren
 - Zintuigen gebruiken
 - Tekst relateren aan persoonlijke ervaringen
 - Zich identificeren met de spreker

Een belangrijk onderdeel van het explorerend gesprek is het stellen van goede vragen. Belemmerend voor het gesprek zijn vragen waarop maar één goed antwoord mogelijk is, het ontlocken van wat al bekend is bij leerlingen en beschrijvende vragen die alleen gericht zijn op het reciteren of rapporteren van een stuk tekst of op technische aspecten van de tekst. Bevorderend voor het gesprek zijn zogenaamde authentieke vragen. Dit zijn vragen waarop geen voorgegeven antwoord mogelijk is. Bijvoorbeeld: wat zie en voel je? Wat valt je op als je dit leest, wat vind je vreemd? Kun je dingen in de tekst noemen die oneerlijk op je overkomen?

Ontwikkelen van interpretaties

Het exploreren van betekenissen is op zichzelf niet genoeg voor het ontwikkelen van dieper tekstbegrip. Leerlingen worden nog meer betrokken en zelfstandig in het interpreteren van teksten wanneer interpretaties kritisch worden bevraagd en ze worden uitgedaagd te onderbouwen vanuit de tekst en hun eigen persoonlijke ervaringen. Belangrijk hierbij is dat de docent niet meteen een evaluatie geeft van de inbreng van de leerling, maar deze gebruikt om verder op te bouwen, te bevragen en leerlingen te laten reageren op elkaar. Behulpzaam is ook het expliciteren van regels waaraan een goede interpretatie voldoet. Tot slot kan de docent, na het exploreren van de eerste responses op de tekst, informatie aanbieden over bijvoorbeeld de historische context van een tekst of over stilistische kenmerken. Op basis hiervan kunnen leerlingen hun impressies bij de tekst ontwikkelen en/of herzien. Ondanks dat soms een stevige herziening nodig is, blijkt het enthousiasme van leerlingen toe te nemen!

Schrijf- en groepsopdrachten

Bij het leren luisteren naar en reageren op teksten is schrijven behulpzaam. Schrijfopdrachten kunnen leerlingen helpen hun gedachten bij een tekst te vormen, voordat zij die inbrengen in een discussie. Ze kunnen ook dienen voor het verwerken van discussies; leerlingen stellen hun ideeën over de tekst op basis van het gevoerde gesprek bij.

Discussies in kleine groepjes en in paren geven leerlingen de mogelijkheid om actief betrokken te zijn bij het leesproces, doordat ze meer verantwoordelijkheid krijgen dan in discussies met de hele klas. Een ander voordeel is dat leerlingen in kleine groepjes minder worden gehinderd door sociale dynamieken waarin ze zichzelf moeten positioneren dan bij discussies met de hele klas. Om tot goede groepsdiscussies te komen zijn er een aantal voorwaarden. Zo is het bijvoorbeeld effectief om instructie te geven in leesstrategieën die moeten worden toegepast. Het is belangrijk om heldere doelen en taken te formuleren

voor de groepen. Ook hier is het weer van belang dat het groepswerk niet gericht is op het beantwoorden van informatieve vragen, maar dat leerlingen worden aangemoedigd om authentieke vragen te stellen, open vragen op te lossen en conclusies te trekken.

Tot slot

De opbrengst van het onderzoek is tweeledig. De inzichten uit het literatuuronderwijs nopen allereerst tot reflectie op de rollen die docenten (kunnen) aannemen bij het inbrengen van bijbelteksten in de klas. Daarnaast bieden ze een gereedschapskist met pedagogische en didactische middelen die potentieel heeft om levendige discussies rond bijbelteksten te creëren. Natuurlijk brengen bijbelteksten daarbij een heel eigen complex van vragen over normativiteit, bekendheid en onbekendheid met zich mee. Dat nodigt uit voor verdere reflectie en onderzoek.

Literatuur

- Aukerman, M. (2013). Rereading Comprehension Pedagogies: Toward a Dialogic Teaching Ethic that Honors Student Sensemaking. *Dialogic Pedagogy: An International Online Journal*, 1. DOI: 10.5195/dpj.2013.9.
- Ipgrave, J. (2013). From storybooks to bullet points: books and the Bible in primary and secondary religious education, *British Journal of Religious Education* 35(3), 264-281. DOI:10.1080/01416200.2012.750597.
- Nagel-Herweijer, C. & Visser-Vogel, E. (2017). *De Bijbel op school. Een onderzoek naar bijbelgebruik in het protestants-christelijk onderwijs*. Woerden: Verus.
- Swetselaar, R. & Visser, T. (2011). *Leerlingcompetenties Godsdienst/Levensbeschouwing*. Woerden: Besturenraad.